

การพัฒนาศักยภาพเพื่อเพิ่มผลผลิตให้แก่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนอาหารแปรรูป
กรณีศึกษา กลุ่มผู้เลี้ยงปลาตะเพียนบ้านคำครตา อำเภอยายมุล จังหวัดยโสธร
Potential Development to Increase Productivity for Food Processing
Community-based Enterprise by a Case Study of Crap Fish Farming,
Ban Khamkornta, Sai Moon District, Yasothon Province

(Received: March 12, 2020; Revised: May 1, 2020; Accepted: June 26, 2020)

โชตทกามาต พลศรี¹ ศุภกัญญา เกษมสุข² รัตนภรณ์ แซ่ลี³

Chottagamart Polsri Supakanya Kasamauk Rattanaporn Saelee

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพเพื่อเพิ่มผลผลิตให้แก่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนอาหารแปรรูป กรณีศึกษา กลุ่มผู้เลี้ยงปลาตะเพียนบ้านคำครตา อำเภอยายมุล จังหวัดยโสธร โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาและสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ 2) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดยโสธร และ 3) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดยโสธร ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการวิจัย คือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนจำนวน 1 กลุ่ม 10 ราย อุตสาหกรรมอาหารแปรรูป จังหวัดยโสธร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และแบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติบรรยาย ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการศึกษา 1) การสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มผู้เลี้ยงปลาตะเพียนบ้านคำครตา อำเภอยายมุล จังหวัดยโสธร ต้องพัฒนาผลิตภัณฑ์และออกแบบผลิตภัณฑ์ควบคู่กันไป โดยค้นหาสร้างสรรค์สิ่งใหม่ หาวิธีแก้ไขหรือคำตอบใหม่สำหรับปัญหาต่าง ๆ และอาศัยกรรมวิธีการผลิตด้วยวิทยาการที่ก้าวหน้า ทำความเข้าใจการวิเคราะห์ปัญหาสู่การคิดออกแบบสร้างสรรค์ และการปรับปรุงผลิตภัณฑ์ 2) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปมีปัญหาในภาพรวมในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.89) โดยมีปัญหาด้านเทคโนโลยีสูงที่สุด (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.31) และ

¹ คณะบริหารธุรกิจและการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Faculty of Business Administration and Management, Ubon Ratchathani Rajabhat University

* e-mail: chottagamart.polsri@gmail.com

² คณะบริหารธุรกิจและการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Faculty of Business Administration and Management, Ubon Ratchathani Rajabhat University

³ คณะบริหารธุรกิจและการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Faculty of Business Administration and Management, Ubon Ratchathani Rajabhat University

ความต้องการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ในภาพรวมในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.19) โดยมีความต้องการในเรื่องการพัฒนาสินค้าใหม่ ๆ ที่มีความแตกต่างและเพิ่มมูลค่าให้ผลิตภัณฑ์สูงที่สุด (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.28) และ 3) แนวทางการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของ
กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดยโสธร ต้องใช้หลักการที่สำคัญ 5 ประการ คือ 1) หลักการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participation Development) 2) การพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-based Development) 3) การเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Learning & Knowledge Sharing) 4) แนวคิดทางการตลาดที่มุ่งเน้นลูกค้าเป็นสำคัญ (Marketing Concept providing customers is the best) และ 5) การพัฒนาทุนมนุษย์ (Human Capital Development)

คำสำคัญ: อาหารแปรรูป สร้างมูลค่าเพิ่ม วิสาหกิจชุมชน

Abstract

The current study of potential development to increase productivity for food processing community-based enterprise by a case study of Crap Fish Farming, Ban Khamkornta, Sai Moon district, Yasothon province, aimed 1) to study and synthesize the concept of creating products value-added, 2) to study current barriers and requirement in the food development processes, and 3) to study product development process model of food processing to enhance product's value-added in Yasothon province.

The population and sample were a community-based enterprise (Crap Fish Farming) of Ban Khamkornta, Sai Moon district, Yasothon province by which composing of 10 listed food processing. Researchers used semi-structured interview and questionnaires to collect data. Data were analyzed by descriptive statistics including frequency, percentage, mean, and standard deviation, and used content analysis to interpret the qualitative data.

The result found that first, to create products value-added in community-based enterprise of Crap Fish Farming, product development and design were employed together for further finding initiatives and new ideas for solving problem. Furthermore, using advanced technology, problem recognition to creative design and product development were preferable. Second, community-based enterprise of Crap Fish Farming revealed a middle-level of overall problems ($\bar{X} = 2.89$) in which technology problem was at high level ($\bar{X} = 3.31$). Moreover, the requirement for creative product development was at medium level ($\bar{X} = 3.19$) in which preferring to create new differentiated product and made value-added to the products at highest item ($\bar{X} = 3.28$). Lastly, the alternative

guidelines for the development of food processing products to create value-added for community-based enterprises in Yasothon province, it could employ 5-key principles namely 1) Participation development, 2) Community-based development, 3) Learning and knowledge sharing, 4) Marketing concept providing customers is the best, and 5) Human capital development.

Keywords: Food processing, Creating value-added, Community-based enterprise

บทนำ

จากแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของโลกในอนาคต ซึ่งมีการคาดการณ์ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญ ได้แก่ การรวมตัวกันทางเศรษฐกิจในภูมิภาค ศูนย์กลางเศรษฐกิจโลกจะเปลี่ยนอำนาจมาอยู่ที่ประเทศแถบเอเชียมากขึ้น อีกทั้งยังมีการเปลี่ยนแปลงด้านการเงินโลก ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ ปัญหาด้านพลังงาน และปัญหาภัยคุกคามจากภาวะโลกร้อน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2552 : 9) อันส่งผลให้เกิดการเร่งปรับโครงสร้างการผลิตของประเทศ และพัฒนาเศรษฐกิจยุคใหม่ (New Economy) ซึ่งเศรษฐกิจของประเทศไทยในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยมีปัจจัยสนับสนุนจากการฟื้นตัวของเศรษฐกิจโลก รวมทั้งการกระตุ้นเศรษฐกิจภาครัฐอย่างต่อเนื่อง และการปรับตัวขึ้นของความเชื่อมั่นในระบบเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามการฟื้นตัวของเศรษฐกิจไทยยังคงมีความเสี่ยงหลายประการ เช่น เศรษฐกิจโลกที่เติบโตแบบเปราะบางและมีความเสี่ยงรุมเร้ารอบด้านซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อ การส่งออกของไทย รวมทั้งความผันผวนของค่าเงิน อัตราเงินเฟ้อ และราคาน้ำมันที่ปรับตัวสูงขึ้น ตลอดจนสถานการณ์ทางการเมืองที่ยังคงมีแนวโน้มขัดแย้งรุนแรง (สมาคมธนาคารไทย, 2553 : 13)

ทั้งนี้รัฐบาลได้พยายามปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจทุกระดับให้สอดคล้องกับนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ทั้งธุรกิจอุตสาหกรรม วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม และวิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise) ซึ่งเป็นกิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการดำเนินงานด้านอื่น ๆ โดยคณะกรรมการที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกัน และรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ทั้งที่เป็นนิติบุคคลหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้ของครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน พร้อมทั้งการพึ่งพาตนเอง กล่าวคือ วิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการเพื่อการจัดการ “ทุนของชุมชน” อย่างสร้างสรรค์ เพื่อการพึ่งตนเอง ทั้งนี้ “ทุนของชุมชน” ไม่ได้หมายถึงแต่เพียงเงิน แต่รวมถึงทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2554 : 15) แม้ว่าวิสาหกิจชุมชนจะเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ แต่อย่างไรก็ตาม วิสาหกิจชุมชนก็ยังคงเป็นธุรกิจที่มีขนาดไม่ถึงวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) หรือสหกรณ์ และยังมีวิสาหกิจจำนวนหนึ่งที่ยังอยู่ในระดับที่ไม่พร้อมในการแข่งขันทางการค้าทั้งในระดับภายในประเทศและระหว่างประเทศ (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2554 : 19) โดยที่ผ่านมา

การประกอบการของวิสาหกิจชุมชนยังคงประสบปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะการเพิ่มมูลค่าของสินค้า โดยเอกลักษณ์ไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นยังมีน้อย ขาดการออกแบบและการมีตราสัญลักษณ์หรือแบรนด์ที่เป็นของไทยโดยตรง ดังนั้นในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าของวิสาหกิจชุมชนให้มากขึ้นจึงจำเป็นต้องพัฒนาการออกแบบและการมีตราสัญลักษณ์ให้ก้าวหน้าต่อไป จากปัญหาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนบางส่วนยังมีปัญหาในการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์

ดังนั้นเพื่อเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ให้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลาและการแก้ไขปัญหาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนดังกล่าวเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ของชุมชน ชุมชนเข้มแข็ง และการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการพัฒนาศักยภาพ เพื่อเพิ่มผลผลิตภาพให้แก่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนอาหารแปรรูป กรณีศึกษา กลุ่มผู้เลี้ยงปลาตะเพียนบ้านคำครดา อำเภอยายมูล จังหวัดยโสธร โดยเปิดโอกาสให้วิสาหกิจชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม เพื่อส่งเสริมทักษะความสามารถของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนในการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมาย และพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่จังหวัดยโสธรให้มีศักยภาพทางการแข่งขันอันจะเป็นรากฐานสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของภูมิภาคและประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดยโสธร
3. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดยโสธร

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ผลการศึกษาทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ของวิสาหกิจชุมชนและผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs)
2. ผลการศึกษาทำให้ได้ทราบถึงสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มผู้เลี้ยงปลาตะเพียนบ้านคำครดา อำเภอยายมูล จังหวัดยโสธร ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญของวิสาหกิจชุมชนและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องที่จะนำไปใช้ในการส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดยโสธรและจังหวัดอื่น ๆ

3. ผลการศึกษาทำให้ได้รูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชนจังหวัดยโสธร

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้ทำการศึกษาการพัฒนาศักยภาพ เพื่อเพิ่มผลิตภาพให้แก่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนอาหารแปรรูป กรณีศึกษา กลุ่มผู้เลี้ยงปลาตะเพียนบ้านคำครตา อำเภอยายมุล จังหวัดยโสธร มีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

ด้านประชากร คือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนจำนวน 1 กลุ่ม 10 ราย เป็นอุตสาหกรรมอาหารแปรรูปจังหวัดยโสธร ผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาเจาะจงกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอาหารแปรรูปกลุ่มผู้เลี้ยงปลาตะเพียนบ้านคำครตา อำเภอยายมุล จังหวัดยโสธร (เนื่องจากงานวิจัยครั้งนี้ได้รับจากศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 7 อุบลราชธานี สังกัดกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กำหนดให้คณะวิจัยศึกษาเฉพาะเจาะจงกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอาหารแปรรูปกลุ่มผู้เลี้ยงปลาตะเพียนบ้านคำครตา อำเภอยายมุล จังหวัดยโสธร ต้นแบบของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 7 อุบลราชธานี ซึ่งมีหน้าที่ดูแลและส่งเสริมใน ส่วนงาน 4 จังหวัด ประกอบด้วยจังหวัดยโสธร จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดร้อยเอ็ด)

ด้านพื้นที่วิจัย คือ จังหวัดยโสธร

ด้านเนื้อหา คือ การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มอาหารแปรรูปบรรลู่วัตถุประสงค์ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมจะจัดจ้างที่ปรึกษาที่มีความพร้อม มีบุคลากร และทีมงานที่มีความรู้ ประสบการณ์ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และผลลัพธ์ของโครงการ เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนที่เข้าร่วมโครงการได้รับการพัฒนาให้สามารถเพิ่มผลิตภาพตามเกณฑ์ที่กำหนดและพัฒนาสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภาพให้กับสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอาหารแปรรูป กรณีศึกษา กลุ่มผู้เลี้ยงปลาตะเพียนบ้านคำครตา อำเภอยายมุล จังหวัดยโสธร

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการวิจัย คือ สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอาหารแปรรูปกลุ่มผู้เลี้ยงปลาตะเพียนบ้านคำครตา อำเภอยายมุล จังหวัดยโสธร ที่ผลิตอาหารแปรรูปที่มีความสมัครใจจะเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 1 กลุ่ม 10 ราย (ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 7 อุบลราชธานี, 2561 : 2)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และแบบสอบถาม

โครงสร้างของแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบไปด้วย 2 ตอน

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้ข้อมูลหลัก ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ ตำแหน่งปัจจุบัน วุฒิทางการศึกษา ประสบการณ์ด้านทำงาน

ตอนที่ 2 ประเด็นความคิดเห็นต่อแนวทางการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดยโสธรควรเป็นอย่างไร

แบบสอบถามประกอบด้วย 3 ส่วน

ส่วนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 4 ข้อ ลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ทำงาน

ส่วนที่ 2 แบบสอบถามความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามที่มีต่อสภาพปัญหาการพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปของวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มผู้เลี้ยงปลาตะเพียนบ้านคำครดา อำเภอยายมุล จังหวัดยโสธร แบ่งออกปัญหาออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ปัญหาด้านการเงิน ปัญหาด้านการตลาด ปัญหาด้านการผลิต และปัญหาด้านเทคโนโลยี จำนวน 20 ข้อ จะใช้มาตราวัดแบบประมาณค่า (Rating Scale) แบ่งเป็น 5 ระดับ

ส่วนที่ 3 แบบสอบถามความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามที่มีต่อความต้องการในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปของวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มผู้เลี้ยงปลาตะเพียนบ้านคำครดา อำเภอยายมุล จังหวัดยโสธร จำนวน 4 ข้อ จะใช้มาตราวัดแบบประมาณค่า แบ่งเป็น 5 ระดับ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติบรรยาย ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

สรุปผลการวิจัย

1. การศึกษาและสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์

การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการออกแบบผลิตภัณฑ์ต้องดำเนินการควบคู่กันไป โดยเป็นการพยายามค้นหาสร้างสรรค์สิ่งใหม่ หาวิธีแก้ไขหรือคำตอบใหม่ สำหรับปัญหาต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยวิทยาการที่ก้าวหน้า กรรมวิธีการผลิต การเลือกใช้วัสดุและหลักในการออกแบบ เข้าใจการวิเคราะห์ปัญหา การคิดออกแบบสร้างสรรค์ และการแก้ไขปรับปรุงผลิตภัณฑ์ โดยการออกแบบเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มนั้น อันดับแรกผู้ออกแบบต้องคำนึงถึงหลักการออกแบบโดยทั่วไปที่สำคัญคือ ประโยชน์ใช้สอย (Function) ซึ่งต้องพิจารณาทั้งในส่วนของประโยชน์ใช้สอยด้านจิตใจ (Psychological Function) โดยการทำให้กลุ่มลูกค้าเป้าหมายเกิดความพึงพอใจหรือถูกใจ อย่างหนึ่งสำหรับการออกแบบเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม คือ การสร้างคุณค่ารวมในสายตาของลูกค้า (Total Customer Value) ซึ่งเป็นผลรวมของประโยชน์หรืออรรถประโยชน์จากผลิตภัณฑ์ โดยคุณค่าของผลิตภัณฑ์จะเกิดจากความแตกต่างทางการแข่งขันซึ่งประกอบด้วยความแตกต่างด้านผลิตภัณฑ์ ความแตกต่างด้านบริการ ความแตกต่างด้านบุคลากร และความแตกต่างด้านภาพลักษณ์ โดยเฉพาะความแตกต่างทางการแข่งขันของผลิตภัณฑ์ (Product Competitive Differentiation)

จะเป็นการออกแบบลักษณะต่าง ๆ ของผลิตภัณฑ์ให้แตกต่างจากคู่แข่งและความแตกต่างนั้นจะต้องมีคุณค่าในสายตาของลูกค้าและสร้างความพึงพอใจให้กับลูกค้าได้ โดยคุณค่านั้นจะต้องสูงกว่าต้นทุนหรือราคาสินค้า ทั้งนี้ยึดหลักว่าคุณค่าที่ส่งมอบแก่ลูกค้าต้องมากกว่าราคาสินค้านั้นเอง

2. การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปของวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มผู้เลี้ยงปลาตะเพียนบ้านคำครตา อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปมีปัญหาในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์

ปัญหา	ระดับความคิดเห็น		
	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ความหมาย
ปัญหาด้านการเงิน	3.06	0.69	ปานกลาง
ปัญหาด้านการตลาด	3.10	0.60	ปานกลาง
ปัญหาด้านการผลิต	3.07	0.59	ปานกลาง
ปัญหาด้านเทคโนโลยี	3.31	0.56	ปานกลาง
รวม	2.89	0.49	ปานกลาง

จากตารางที่ 1 พบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปมีปัญหาในภาพรวมในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.89) โดยมีปัญหาด้านเทคโนโลยีสูงที่สุด (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.31) รองลงมา คือ ปัญหาด้านการตลาด (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.10) และหากพิจารณาในรายละเอียดของปัญหาด้านเทคโนโลยี พบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีปัญหาเกี่ยวกับไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยี เช่น เครื่องมือเครื่องจักร อุปกรณ์ เนื่องจากมีเงินลงทุนต่ำ สูงที่สุด (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.33) รองลงมา คือ ปัญหาในการเลือก/พัฒนาตัดแปลงเทคโนโลยี เช่น เครื่องมือ เครื่องจักร อุปกรณ์ให้เหมาะสม (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.29)

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตผลิตภัณฑ์อาหาร
แปรรูปมีความต้องการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์

ความต้องการ	ระดับความคิดเห็น		
	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ความหมาย
การควบคุมต้นทุนการผลิตให้มีต้นทุนที่ต่ำกว่าคู่แข่ง	3.27	0.69	ปานกลาง
การหาข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของลูกค้าเพื่อนำมาใช้ใน การพัฒนาและออกแบบสินค้า	4.13	0.62	มาก
การพัฒนาสินค้าใหม่ให้มีความแตกต่างและเพิ่มมูลค่าให้ ผลิตภัณฑ์สูงสุด	3.28	0.93	ปานกลาง
การควบคุมคุณภาพของสินค้าให้มีมาตรฐาน	4.13	0.63	มาก
รวม	3.19	0.44	ปานกลาง

จากตารางที่ 2 เมื่อพิจารณาถึงความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์พบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีความต้องการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ในภาพรวมในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.19) โดยมีความต้องการในเรื่องการพัฒนาสินค้าใหม่ให้มีความแตกต่างและเพิ่มมูลค่าให้ผลิตภัณฑ์สูงสุด (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.28) รองลงมา คือ การควบคุมต้นทุนการผลิตให้มีต้นทุนที่ต่ำกว่าคู่แข่ง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.27) และมีความต้องการในเรื่องการหาข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของลูกค้าเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาและออกแบบสินค้าและการควบคุมคุณภาพของสินค้าให้มีมาตรฐาน ต่ำที่สุด (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.13 เท่ากัน)

3. การศึกษาแนวทางการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มผู้เลี้ยงปลาตะเพียนบ้านคำครตา อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร

แนวทางการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปและอาหารแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดยโสธร ต้องประกอบด้วยความร่วมมือของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 4 กลุ่มคือ 1) สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนซึ่งมีความเชี่ยวชาญในการผลิตผลิตภัณฑ์ตามภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) ผู้ประสานงานซึ่งทำหน้าที่ในการประสานความร่วมมือของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น พัฒนาการ วิสาหกิจจังหวัด 3) ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การสร้างมูลค่าเพิ่ม และการตลาด และ 4) หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องที่ทำหน้าที่สนับสนุนให้เกิดการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง โดยที่รูปแบบการพัฒนาต้องใช้หลักการสำคัญ 5 ประการคือ 1) หลักการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participation Development) ซึ่งควรกำหนดระดับการมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation)

เป็นการพัฒนาที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ คือ การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชนเพื่อค้นหาปัญหา และวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชน การกำหนด วัตถุประสงค์ นโยบายของแผนงาน และโครงการพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ การปฏิบัติงานตามโครงการ การติดตามและประเมินผล การทบทวนปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น และการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา โดยโครงการนั้นต้องตรงกับความต้องการ สอดคล้อง และเหมาะสมกับวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของคนในชุมชน คนจึงเข้าร่วมด้วยความสมัครใจและ ประสบความสำเร็จ 2) การพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-based Development) โดยการ ดำเนินการควรจะต้องตอบสนองความต้องการของชุมชนบนฐานของวิถีชีวิตของชุมชน มีเป้าหมายใน การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน โดยใช้ทุนเดิมที่มีอยู่ในชุมชนหรือทุนทางสังคมเป็นฐานในการพัฒนา สังคมและประเทศให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน 3) การเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Learning & Knowledge Sharing) คือ การที่กลุ่มคนที่มีความสนใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งมารวมตัวกันเพื่อเรียนรู้และแลกเปลี่ยน เรียนรู้ระหว่างกันด้วยความสมัครใจ เพื่อสร้างความเข้าใจหรือองค์ความรู้ใหม่ในเรื่องนั้น ๆ เช่น วิธีการ ผลิตใหม่ รูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ เป็นต้น 4) แนวคิดทางการตลาดที่มุ่งเน้นลูกค้าเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นแนวคิด ที่ให้ความสำคัญกับความต้องการของลูกค้าว่าเป็นสิ่งที่ขับเคลื่อนการตลาดในการทำกลยุทธ์ทางการตลาด โดยไม่มีกลยุทธ์ใดที่จะประสบความสำเร็จได้หากไม่มีการทำวิจัยผู้บริโภคก่อน การนำเสนอสิ่งต่าง ๆ ทั้ง สินค้า บริการ และการสื่อสารในการทำตลาดนั้นควรจะเป็นไปตามความต้องการของลูกค้า เป้าหมายและ การทำการตลาดนั้นควรจะต้องเริ่มต้นจากลูกค้าเสมอ และ 5) การพัฒนาทุนมนุษย์ (Human Capital Development) คือ การพัฒนาความรู้ ทักษะ ความสามารถ ความชำนาญ และประสบการณ์ที่คนแต่ละ คนได้สั่งสมในตัวเองโดยใช้วิธีการที่หลากหลาย ซึ่งสามารถนำมาสร้างคุณค่าให้เกิดความได้เปรียบใน การแข่งขันได้

การอภิปรายผล

1. จากการศึกษาและสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ พบว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์กับการออกแบบผลิตภัณฑ์ต้องดำเนินการควบคู่กันไป เพื่อเป็นการพยายามค้นหา สร้างสรรค์สิ่งใหม่ ทาวิธีแก้ไขหรือคำตอบใหม่สำหรับปัญหาต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยวิทยาการที่ก้าวหน้า กรรมวิธี การผลิต การเลือกใช้วัสดุและหลักในการออกแบบ เข้าใจการวิเคราะห์ปัญหา การคิดออกแบบสร้างสรรค์ และการแก้ไขปรับปรุงผลิตภัณฑ์ โดยมีหลักการในออกแบบผลิตภัณฑ์ดังนี้ 1) หน้าที่ของการนำไปใช้ (Function) 2) การประหยัด (Economy) 3) ความทนทาน (Durability) 4) วัสดุ (Material) 5) โครงสร้าง (Construction) 6) ความสวยงาม (Beauty) 7) ลักษณะเด่นพิเศษเฉพาะอย่าง (Personality) และสิ่ง สำคัญอีกอย่างหนึ่งสำหรับการออกแบบเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อสร้างมูลค่า เพิ่ม คือ การสร้างคุณค่ารวมในสายตาของลูกค้า (Total Customer Value) ซึ่งเป็นผลรวมของประโยชน์ หรืออรรถประโยชน์จากผลิตภัณฑ์ โดยคุณค่าของผลิตภัณฑ์จะเกิดจากความแตกต่างทางการแข่งขัน ซึ่งประกอบด้วยความแตกต่างด้านผลิตภัณฑ์ ความแตกต่างด้านบริการ ความแตกต่างด้านบุคลากร และ ความแตกต่างด้านภาพลักษณ์ โดยเฉพาะความแตกต่างทางการแข่งขันของผลิตภัณฑ์ (Product

Competitive Differentiation) จะเป็นการออกแบบลักษณะต่าง ๆ ของผลิตภัณฑ์ให้แตกต่างจากคู่แข่งและมีความต่างต่างนั้นจะต้องมีคุณค่าในสายตาของลูกค้าและสร้างความพึงพอใจให้กับลูกค้าได้โดยคุณค่านั้นจะต้องสูงกว่าต้นทุนหรือราคาสินค้า ทั้งนี้ยึดหลักว่าคุณค่าที่ส่งมอบแก่ลูกค้าต้องมากกว่าราคาสินค้านั้นเอง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ แสงแข สพันธุ์พงศ์ (2560 : 260-281) ที่ได้ศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารจากพืชสมุนไพรที่ใช้ประกอบอาหารในชุมชน ตำบลหนองลาน อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี ที่พบว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารจากพืชสมุนไพรของชุมชนถูกออกแบบบนพื้นฐานการวิจัยตลาดและศักยภาพของกลุ่มทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ตามที่ตลาดต้องการและยังได้พัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารจากพืชสมุนไพรจากแบบดั้งเดิมสู่รูปแบบเชิงประยุกต์ ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดมากยิ่งขึ้น และยังสอดคล้องกับ ทศพร ศิริสัมพันธ์ (2556 : 1-5) ที่ได้ศึกษาชุมชนเข้มแข็ง สังคมนาอยู่ เศรษฐกิจยั่งยืน ด้วยงานวิจัย พบว่า ผู้สนใจและผู้จำหน่ายมีความคิดเห็นว่าผลิตภัณฑ์ที่ออกแบบและพัฒนา มีความสวยงาม มีประโยชน์ในการใช้สอย และสามารถแสดงลักษณะเฉพาะถิ่นอยู่ในระดับมาก จึงเป็นที่ต้องการของตลาด

2. จากการศึกษาความต้องการในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปของวิสาหกิจชุมชนพบว่า มีความต้องการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ในภาพรวมในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.19) โดยมีความต้องการจำเป็นในเรื่องการพัฒนาสินค้าใหม่ ๆ ที่มีความแตกต่างและเพิ่มมูลค่าให้ผลิตภัณฑ์สูงสุด (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.28) รองลงมา คือ การควบคุมต้นทุนการผลิตให้มีต้นทุนที่ต่ำกว่าคู่แข่ง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.27) และมีความต้องการจำเป็นในเรื่องการหาข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของลูกค้าเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาและออกแบบสินค้าและการควบคุมคุณภาพของสินค้าให้มีมาตรฐานต่ำที่สุด (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.13 เท่ากัน) ซึ่งสอดคล้องกับ ชนกรณ์ ศิริสุขโกศา (2555 : 141-150) ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานผักตบชวา กรณีศึกษาตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการผลิตมีขั้นตอนการทำผลิตภัณฑ์ไม่แตกต่างจากกลุ่มอื่นมากนัก แต่ในส่วนที่แตกต่างจากกลุ่มอื่นก็จะมีการนำวัสดุต่าง ๆ มาผสมผสานตกแต่งให้เกิดเป็นงานที่แปลกใหม่ และสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ ประธานกลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นผู้นำในการหาตลาดจำหน่ายสินค้า และมีความพยายามในการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง

3. จากการศึกษาแนวทางการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน พบว่า แนวทางการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดยโสธรจะต้องประกอบด้วยความร่วมมือของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 4 กลุ่มคือ 1) สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนซึ่งมีความเชี่ยวชาญในการผลิตผลิตภัณฑ์ตามภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) ผู้ประสานงาน ซึ่งทำหน้าที่ในการประสานความร่วมมือของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น พัฒนาการ วิสาหกิจจังหวัด 3) ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การสร้างมูลค่าเพิ่ม และการตลาด และ 4) หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องที่ทำหน้าที่สนับสนุนให้เกิดการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง โดยที่รูปแบบการพัฒนาควรจะต้องใช้หลักการที่สำคัญ 5 ประการคือ 1) หลักการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม 2) การพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน 3) การเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 4) แนวคิดทางการตลาดที่มุ่งเน้นลูกค้าเป็นสำคัญ และ 5) การพัฒนาทุนมนุษย์นั้น สอดคล้องกับ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนา

การเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2557 : 16-23) กล่าวว่า การที่ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งได้มีการพัฒนาจนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปนั้น สามารถกล่าวได้ว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 2 ส่วน คือ 1) เป็นองค์ประกอบจากภายในชุมชน ได้แก่ ภูมิปัญญา ศักยภาพท้องถิ่น วัตถุดิบท้องถิ่น เทคโนโลยีชาวบ้าน แรงงานท้องถิ่น ทุนประกอบการของท้องถิ่น ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และ 2) เป็นองค์ประกอบจากภายนอกชุมชน ได้แก่ เทคโนโลยีสมัยใหม่ เครื่องจักรสมัยใหม่ แรงงาน วัตถุดิบ ทุน ที่มาจากภายนอกชุมชน ทั้งนี้เพื่อช่วยเพิ่มปริมาณการผลิตและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชน ตลอดจนเป็นที่ดึงดูดความสนใจ ซึ่งปัจจุบันพบว่า องค์ประกอบในส่วนนี้มีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้

1. จากผลการวิจัยที่ผ่านมาพบว่า ผลิตภัณฑ์ที่ทำการผลิตของวิสาหกิจชุมชนควรทำการศึกษาและพัฒนาในเรื่องการขายตลาด การพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) ผลิตภัณฑ์ไปสู่ช่องทางใหม่ ๆ
2. จากผลการวิจัยที่ผ่านมาพบว่า ควรพัฒนาเทคโนโลยีด้านกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปของวิสาหกิจชุมชนเพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันทางอุตสาหกรรม
3. จากผลการวิจัยที่ผ่านมาพบว่า กลุ่มควรมีการพัฒนาด้านการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนทั้ง 6 ด้าน คือ ด้านผู้นำและการบริหารวิสาหกิจ ด้านการวางแผนการดำเนินงาน ด้านการบริหารการตลาด ด้านการจัดการความรู้และข้อมูล ด้านการบริหารสมาชิก และด้านการจัดการสินค้าและบริการ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเพื่อพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายให้กับสินค้าวิสาหกิจชุมชนเพื่อเพิ่มรายได้ชุมชนให้สามารถเติบโตต่อยอดให้เกิดความยั่งยืน
2. ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์ สร้างมูลค่าเพิ่มอย่างสร้างสรรค์ให้แก่วิสาหกิจชุมชน
3. ควรมีการวิจัยเพื่อการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกับกลุ่มที่เครือข่ายอื่นๆ ให้สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มให้แก่ชุมชนเพื่อเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันให้มากขึ้น

รายการอ้างอิง

- ทศพร ศิริสัมพันธ์. (2556). ชุมชนเข้มแข็ง สังคมน่าอยู่ เศรษฐกิจยั่งยืน ด้วยงานวิจัย. *วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*, 1(2), 1-5.
- ชนกรณ ศรีสุโขคา. (2555). *การศึกษาวเคราะห์ผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานผักตบชวา กรณีศึกษาดำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม*. (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. กรุงเทพฯ.
- สมาคมธนาคารไทย. (2553). *สรุปภาวะเศรษฐกิจปี 2552 และแนวโน้มปี 2553*. กรุงเทพฯ: สมาคมฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2552). *การชี้แจงแนวทางระดมความคิดเห็นกลุ่มย่อย “จากพลังความคิด...สู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์”*. กรุงเทพฯ: สำนักงานฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2557). *รายงานการศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานฯ.
- สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. (2554). *กราฟแสดงจำนวนวิสาหกิจชุมชนจำแนกตามพื้นที่*. สืบค้นเมื่อ 16 มิถุนายน 2562, จาก http://smce.doe.go.th/ProductCategory/smce_report.php
- ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 7 อุบลราชธานี. (2561). *โครงการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพและยกระดับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน*. อุบลราชธานี : ศูนย์ฯ.
- แสงแข สพันธุ์พงศ์. (2560). *การพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารจากพืชสมุนไพรที่ใช้ประกอบอาหารในชุมชน ตำบลหนองลาน อำเภอดำรงวิทยาคาร จังหวัดกาฬสินธุ์*. กาฬสินธุ์: สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์.